

9046

ԵՐԱՆԵԼԻ
ՏԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍ ԳԵՍԻՒՐՋԵԱՆ

ԼԻԱԳԵՐԷՑ ՍԼԱԹԻՈՑ

ՆԱԶԱՏԱԿ

Երանայման հանդէսի առթիւ

Պատրաստեց

ՀԱՅՐ ՅՈՎՀ. ՎՐԳ. ՄՐՍԸՐԵԱՆ
ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ

« Փառք Էս պատիւ սիբեի Հայութեան... »

Պիոս Ժ.Ա. Ճառ 1929 մայիս 20 ի.

281.64

Մ-94

ՊԵՅՐՈՒԹ
1929

04 JUL 2013

9046

04 NOV 2009

Ի մօտոյ հրապարակ պիտի ելլէ Երանելի Տէր Կոմիտասի
ընդարձակ կենսագրութիւնը ժամանակէն լեզուով: Հեղինակը՝ Գե.
Հայր Համրիկոս Րիօնէլ (R. P. Henri Riondel, s. j.), նախկին մե-
ծաւոր Յիսուսեանց Փոքր - Հայոց սուափելութեան եւ Պոլսոյ
վանքին, բազմաթիւ դիւաններ պրօքսելով ուսումնասիրած է Հայոց
պատմութեան Երանելոյն սուրբ Երանքը. իր հետազոտութեանց
մէկ մասն է որ լոյս պիտի տեսնէ ընդհուպ:

Կիմանանք թէ յետոյ նոյն երկր հայերէն լեզուով պիտի
հրատարակուի, քարգմանութեամբ եւ հոգածութեամբ Վեներաբլի
Միքայէլեան Հայրերու:

58227-67

Հրամանաւ մեծաւորաց.

Հոռվ. Ս. Պետրոսի Մայր եկեղեցին

Մի քանի օրէն՝ կիրակի, 23 Յունիս 1929, չքեղ
հանգէս մը տեղի պիտի ունենայ Հոռվ. Ս. Պետրոսի
Մայր եկեղեցւոյն մէջ, ի փառս Աստուծոյ, եւ ի պատիւ
հայու մը՝ Երանելի Տէր Կոմիտաս Աւագերէց Քէօմիւր-
ճեանի, նահատակուած Կ. Պոլսոյ մէջ 1707 նոյ. 5ին:
Առաջին անգամ է որ հայ մը կ'արժանանայ Հոռվմի
կողմանէ պաշտօնական Երանացումի: Գրքոյկիս նպա-
տակն է համառօտ կերպով զաղութիւն ծանօթացնել Տէր
Կոմիտասի սքանչելի անձնաւորութիւնը եւ այսպէսով
թէ առիթ տալ գիտակցաբար միացնելու մեր հոգին
հանդիսաւոր գոհարանութեանց, եւ թէ փափաք ար-
թնցնել լաւագոյն ճանհալու հայ ազգին այնպիսի մէկ
զաւակը որ փառքն է հանուր քրիստոնէութեան:

ԱԶԳԻՆ ՎԷՃԱԿԸ

Պատմիչները տխուր կերպով կը ներկայացնեն հայոցս վիճակը 17րդ դարուն՝ «հայ կեանքի և գրաւանութեան այդ ամենախեղճ դարուն»:

Այս խօսքերուն հեղինակը՝ Տօքթ. Վահրամ Թորգոմեան, երանելուն աւագ եղբօր՝ Երեմիա Զէլեպի Քէօմլւրնեանի Ստամպուլի Պատմութիւն գրքին մէջ կը յաւելու (էջ 172—3). «Պատրիարքական խայտառակութիւններու տարիներ էին այն ատենները. պատրիարք պատրիարքի ետեւէ կը փոխուէր շուտով, ո՛չ թէ ժողովուրդին ձայնովը, այլ մին զմիւսը կը տապալէր, միշտ անձնական հաշիւներով և սին փառամոլութիւններով, ի վնաս Ազգին... Պատրիարքական կռուալից խնդիրները չվերջացած, նոր աղէտ մըն ալ կը սկսէր տեղալ Ազգին գլխուն. կրօնա-ծիսական վէճերը՝ որոնք ազգային նորանոր երկպառակութիւններու ստեղծիչ եղան»։ Այդ բոլորին մէջ գործ տեսնողը զբամն էր որ հայ ազգին գրպանէն ելլելով կ'երթար կը լեցնէր մեծամեծ թուրքերուն անյագ տոպրակները։ Արդէն թուրքն ալ վարպետն էր քրիստոնեայ հպատակներուն միջև երկպառակութիւն ձգելու մեթոտին։

Այսպիսի ժամանակամիջոցի մը մէջ է որ ապրեցաւ և վերոյիշեալ շահատակութեանց զոհ գնաց Երանելին Տէր Կոմիտաս։

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Կոմիտաս զաւակն էր ազնուական ծնողներու, Տէր Մարտիրոս քահանայ Քէօմլւրճեանի և Յուդիթա երէց-կիւնին։ Կ'երեւի թէ Քէօմլւրճեան ընտանիքը յաջոր-

դարար բնակած է Պոլսոյ Մարմարայի ափունքին վրայ գտնուող Թաղերուն մէջ՝ Գուլ Գաբու, Վլանկա և Սամաթիա։ Տէր Մարտիրոսը կը քահանայագործէր այս վերջնոյն Սուլու Մանասըրը կոչուած Ս. Գէորգ եկեղեցին։ Կոմիտաս աշխարհք եկաւ Վլանկայի մէջ 1656 ին. իրմէ առաջ Աստուած ծնողացը պարգեւած էր աղջիկ մը, յետոյ մանչ մը՝ վերոյիշեալ Երեմիա Զէլեպին որ նշանաւոր և օգտակար ազգային մը եղած է. իրմէ վերջ ալ ուրիշ մանչ մը՝ որ նոյնպէս քահանայ եղաւ։

Հայրերնուն վաղահաս մահուամբ որբացած, կը մեծնան իրենց մօրեղբօր՝ բարեպաշտ և ուսեալ Ամբակումին հոգածութեամբը։ Յետոյ Կոմիտաս կը յանձնուի Այնթապցի Մինաս վարդապետին որ իրեն կը սորվեցնէ քերականութիւն, ճարտասանութիւն և Աստուածաբանութիւն։ Արդէն Կոմիտաս, մասամբ հօրը խնամքով, լւարացուցած էր մայրենի լեզուն՝ որուն ապացոյցն են իր սիրուն գրուածները։

Ուշիմ, խելացի, ուսման սիրահար և աշխատասէր Կոմիտասը արագ կը զարգանար. գեղեցիկ ձայնով ալ զարուծիւն կ'ընէր Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն մէջ։

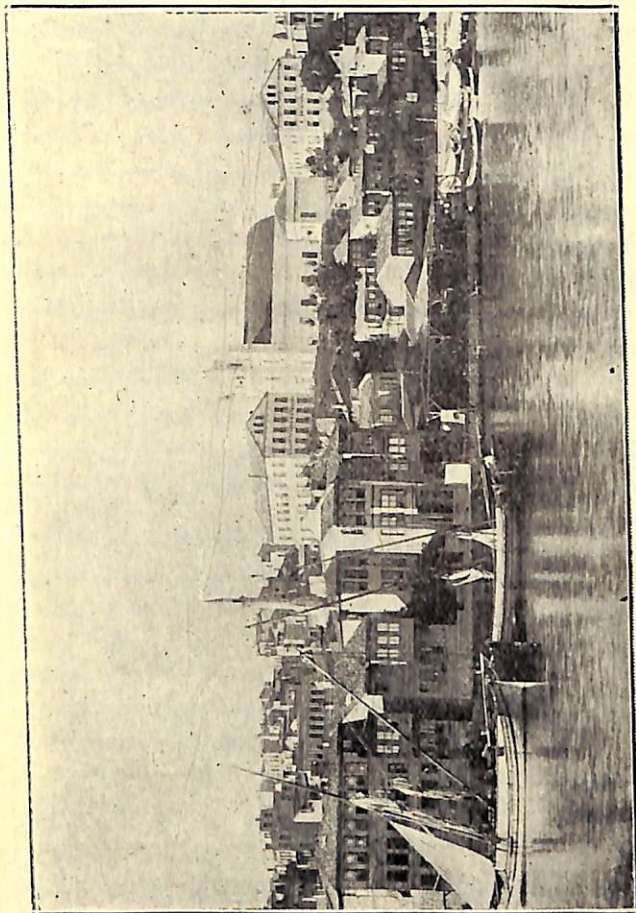
ՔԱՆԱՅՈՒԹԻՒՆ

Հասունցած և զարգացած բարեպաշտ զպիրը կ'ամուսնանայ Հուռի անուն կեսարացի համեստ աղջկան մը հետ, քահանայ կը ձեռնադրուի Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն վրայ և քիչ ժամանակ վերջը կ'անուանուի Աւագ քահանայ նոյն եկեղեցւոյն։

Ունեցած է երկու մանչ զաւակ և չորս աղջիկ, որոնց կրթութեան և պարկեշտութեան ուշով կը հսկէր. կը յանդիմանէր իր կիներ երբ աղջկանցը զարդարուն հագուստներ հագուեցէին: Այդ ատենները (1695), Տէր Կոմիտաս յարաբերութեան կը մտնէ Պոլսոյ մէջ գործող կաթողիկ Միաբանութեանց հետ՝ Տօմինիկեան, Քարուէլինեան և Յիսուսեան: Այդ կրօնաւորներուն հետ կը խօսակցի, կ'ուսումնասիրէ, կ'աղօթէ. վերջապէս համոզուած՝ կ'ընդգրկէ կաթողիկէ եկեղեցւոյ զաւանանքը, որն իրեն թէ ճշմարիտ կ'երևի, թէ հաւատարմագոյն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հայրապետաց դաւանանքին: Նոյն ժամանակները Պոլիս կը հասնէին երկու եռանդուն վարդապետներ՝ Էրզրումցի Խաչատուր Առաքելեան և Սեփաստացի անմոռանալի Մխիթարը՝ հիմնադիր Մխիթարեանց Միաբանութեան: Տէր Կոմիտաս կը բարեկամանայ անոնց հետ և անոնց պէս սուրբ եռանդով կը լծուի իր նուիրական պաշտօնին:

ԲԱՐԻ ՀՈՎԻԻ

Յիրաւի Փրկչին Ս. Գրոց մէջ նկարագրած բարի հովիւն եղաւ Տէր Կոմիտաս աւագերէցը: Խնամքով կը կատարէր եկեղեցական արարողութիւնները. անուշ ձայնն ու սրտաբուխ շեշտը շարականաց նոր հրապոյր մը կուտային, հապա քարոզները խիստ հաճոյ էին իր հօտին: Աւագ ուրբաթ գիշերները նոյն իսկ հեռաւոր թաղերէն՝ Սկիւտարէն, Պալաթէն, Կալաթայէն, բազմաթիւ հաւատացեալներ կ'ուղեւորէին դէպ ի Սուլու

Սամարիա. Ս. Գեորգ եկեղեցին. (Սուլու Մամարքը)

Մանասթըրը Ս. Գէորգ եկեղեցին, լսելու համար երանելւոյն Լացի քաղաքը: Կէս գիշերին, ճրագները մարած մութ եկեղեցւոյն մէջ կսկսէր Յիսուսի չարչարանաց նկարագրութիւնը. յուզուած ամբողջ եկեղեցին կ'ողբուկոծէր Փրկչին ու Տիրամօր ցաւոյ վրայ: Հոգեւոր խօսակցութիւններով ալ կ'աշխատէր բարեպաշտութիւն տարածելու, և գէտ ի կաթողիկոսութիւն հրապուրելու: Քաջութիւնն ունէր ամէն՝ ջանք թափելու որ վերստին քրիստոնէացնէ իսլամացած հայերը. մի քանիներ տեւականապէս աղատելու համար դրամ հայթայթելով եւ րոպա խրկած է:

Աղքատները սիրելի էին իրեն. Զատիկի առթիւ տունները օրհնելու ատեն, աղքատաց նուէրները չէր ընդուներ. ինք կուտար անոնց. երբեմն իսկ վերարկուն տակը երկու երեք օգգա միտ պահելով կը տանէր կը բաշխէր տնանկ ընտանիքներու:

ՈՒՐԻՇ ԶԲԱԼՄՈՒՆՔ

Իր ժողովրդապետական պարտականութիւնները կատարելէ վերջ, մնացած ժամանակը պարապի չէր անցներ. Ս. Գիրք կը կարդար, փրկիսօրհայական և Աստուածաբանական գրքեր կ'ուսումնասիրէր. Նաւերկը, Լամբրոնացւոյն մէկ երկը ընդօրինակած է. ինքն ալ ողբեր չարադրած է աղգին աղէտներուն վրայ, տաղեր յօրինած է Տեառն մերոյ չարչարանաց և Ս. Կոյս Աստուածածնայ վրայ. հալածուած ատենը, երկար ամիսներու ժամանակամիջոցին, Գործք Առաքելոցը

քոտանաւորի վերածած և պահ մը անոր հասոյթով ապրեցուցած է իր բաղմանդա՛մ ընտանիքը:

Մանաւանդ շատ կ'աղօթէր. Աստուծոյ մտերմութեանը մէջ կը գտնէր մխիթարութիւն, քաջութիւն, եռանդ: Սրբոյ ու հաճատակաց վարքերը կարգացած ատենը, սիրտը կը բորբոքէր ու կը գոչէր. «Ո՛վ Տէր, տու՛ր որ ես ալ անոնց՝ պէս ըլլամ»:

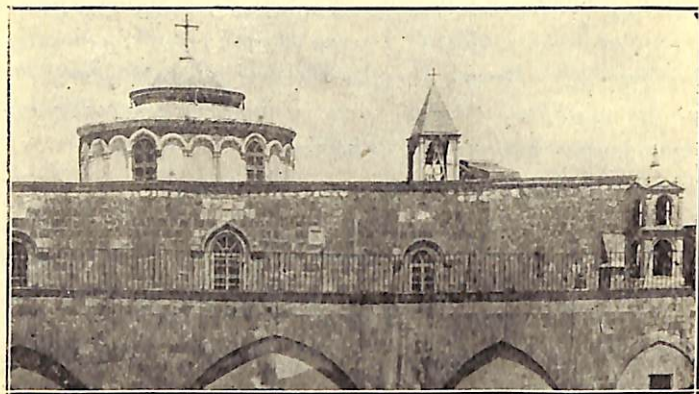
Տէր Կոմիտասի յատկութիւններն ու սրբութիւնը սիրցուցած էին զինքը Պոլսոյ ժողովուրդին՝ Հայոց, Յունաց, Լատինաց. Թուրքերն իսկ զայն կը յարգէին ու կը սիրէին: Աւա՛ղ, այս ժողովրդականութիւնը եղաւ հալածանքի առաջին շարժառիթը:

ՀԱԼԱԾԱՆՔԻ ՍԿԻԶԸ

Նախ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն քահանաներն նախանձեցան իրենց սրբակեաց պաշտօնակցին համբաւին վրայ և չարախօսութիւններով սկսան ժողովուրդը զրգռել անոր դէմ: Արդէն վերոյիշեալ շահատակութեանց չըջանն էր:

Անաչառ պատմութեան առջև ամենէն սև անուն ձգողներն են եփրէմ Ղափանցին՝ Էտիրնէի եպիսկոպոս և յետոյ Պոլսոյ պատրիարք (1701), Աւետիք եւ Գոկիացին (1702—1703, 1704—1706), և Յովհաննէս Զմիւռնիացին՝ նախ իբր փոխանորդ Աւետիքին և յետոյ պատրիարք (1707): Իրենց նպատակներուն հասնելու համար մեծամեծ գումարներու պէտք ունէին. հաւաքելու միջոցն էր սպառնալիքներու դիմել և մերժողները հալածել, բանտարկել, թիարան նետել թուրք վէզիրներու, միւֆթիներու միջոցով,

սա ամբաստանութեամբ թէ Քրանկ է եւ ուրիշներն ալ Քրանկ կ'ընէ : Բայց վարդապետութեամբ ժողովուրդին առջեւ կը շողացնէին կրօնական նախանձախնդրութիւն, եռանդ հաւատքի անաղարտ պահպանման : Ասոր համար է որ մասնաւորապէս կաթողիկոսներուն գէմ շատ բուռն հալածանքներ ըրին. ստիպել որ նշուին Ս. Լեւոնն ու Քաղկեդոնը, այրել բարեպաշտական գրքեր, պատկեր ու խորան խորտակել իբր թէ պղծուած անոնց համբոյրներով եւայլն... Ի՞նչ

Երուսաղմ. Հայոց Ս. Յակոբ վանքը

սրտաճմլիկ մանրամասնութիւններ կը պարունակէ 1704 Ապրիլ 4ին գրուած ձեռագիր պատմութիւն մը փարիզու Ազգային (Իրանսական) Մատենադարանին մէջ պահուած (Arm. n° 196 րտ. Մակլէրի ցուցակին) եւ որուն լուսանկարը ունինք : Վերջը գեռ ինչե՛ր եղան :

Մանաւանդ վառվռուն պետերը կը փնտռուէին. բարեբաղտաբար Խաչատուր վարդապետը կը պահուի, Մխիթար արքան վաճառականի հագուստով ծպտուած

կը փախչի Զմիւռնիա եւ յետոյ Յունաստան : Երանելի Տէր Կոմիտասն ալ նաւը մտնելով կը քաշուի Երուսաղէմ ու կ'ապաստանի հայոց Ս. Յակոբ վանքը : Հոն ալ հանգիպեալ հալածանքի, որովհետեւ Զմիւռնիացի Յովհաննէս վարդապետին գէմ պաշտպանը կանգնած էր Ս. Լեւոնի եւ ատենուան Սրբ. Քահանայապետին : Բայց կ'երեւկայեմ թէ որքան սիրալից արցունքներ թափած է Երանելին Յիսուսի Ս. Գերեզմանին առջեւ, Ասոր նուիրելով քաչած նախատինքները :

Պոլիս խաղաղացած է կարծելով, Տէր Կոմիտաս 1703 ի Ապրիլ ամսուն Երուսաղէմէն Սամաթիա կը վերադառնայ : Պաշտօնակից քահանաներուն նախանձը չուտ արթնցաւ. վերսկսան հալածանքը, նոյն իսկ անգամ մը փորձեցին, բայց ի զուր, զինքը թռնաւորել եւ սպաննել :

ՆԱԽԱԶԳԱՑՈՒՄՆԵՐ

Պահ մը կանգ առին հալածանքները, բնատուրկեալները ազատուեցան, երբ Սուլթան Մուստաֆային եւ իր պաշտպան գազանաբարոյ Ֆէյզուլլահին հետ տապալեցաւ նաեւ Աւետիք. Կոմիտաս տպել տուաւ իր երկերը եւ կը քարոզէր համարձակ եռանդով : Բայց զինազաղարը կարճ տեւեց եւ հալածանքը սաստկացաւ : Անգամ մը ինք ամիս պահուած կեցաւ Երանելին. թաքստոցը հասկնալով, կաշառքի շնորհիւ հրովարտակ հանել տուին եւ կաշկանդուած դատաւորին առջեւ բերին : Կոմիտաս պատասխանեց. «Ես ազգաւ հայ եմ, իմ հարցս հաւատքը ունիմ. տէրութեան ալ հպատակ եմ եւ ահաւասիկ

հարկաթուղիներս » : Թշնամիները ամօթահար մնացին և առերես հաշտուեցան :

Քիչ օրէն Զատիկը հասնելով ժողովուրդը խուսերամ կը վազէ Ս . Գէորգ եկեղեցին իր հովիւին քով . միւս քահանայից ընդդիմանալուն չանսալով կ'ստիպէ Երանելին Աւետարան կարգալու :

Բայց Աստուած զինքը հետզհետէ կը պատրաստէր նահատակութեան , նախազգացումներ աւելցնելով այս հալածանքներուն : Օր մը Պուրոս գտնուած պահուն , տեղւոյն առաջնորդը՝ Սուքիաս Եպիսկոպոս հացկերոյթ մը կուտայ Տէր Կոմիտասի ներկայութեամբ . իւրաքանչիւրին անուան պատշաճ տաղեր կ'երգէին . երբոր կարգը Կոմիտասին եկաւ , ամէնքը ի մի բերան և առանց առաջուց խորհրդակցած ըլլալու երգեցին մարտի րոսաց շարական մը : Ուրիշ անգամ մը տեսիլքի մէջ կը տեսնէ որ իր գլխուն վրայ կարմիր ցոյսով մը կը գրուի :

Գաւառներու մէջ կը շարունակուէր հալածանքը : Այդ ատենները լուր հասաւ թէ Սեփաստիոյ 'էջ կախաղան հանուած էր Փրօքնիկի Տ . Միքայէլ սրբակրօն քարոզիչը :

Երանելոյն աղօթքներն ալ աւելի ջերմ կ'ըլլային ու կը խնդրէին մարտիրոսութիւնը :

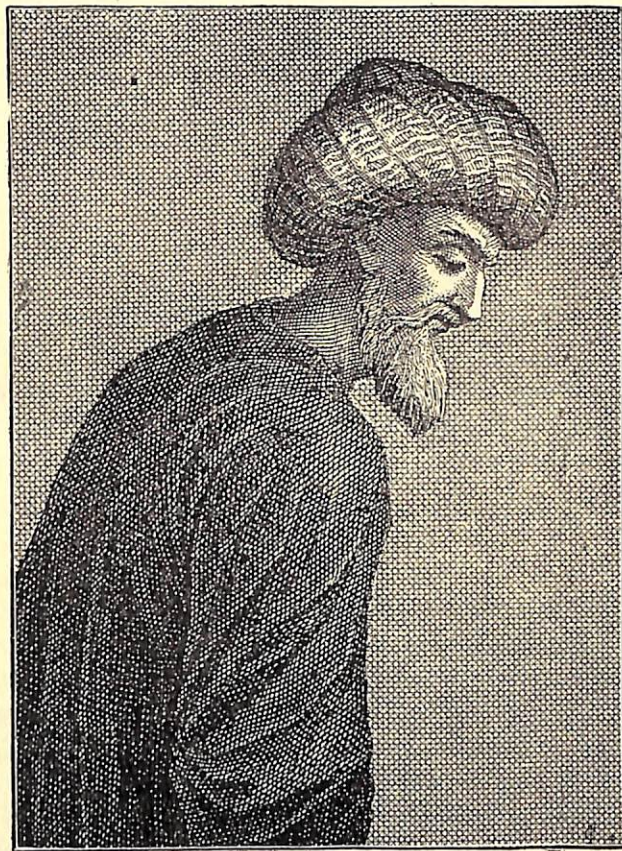
ԶԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսական հռետիկու դեսպան՝ Ֆէրիոլ մարքիզին միջամտութիւնը , Աւետիքը աքսորելն ու Ֆրանսա փոխադրելը չէին բաւած . ընդհակառակը առիթ պիտի ըլլային քաղաքական երևոյթ տալու ամբաստա-

նութեանց : 1707 Սեպտ . 26 ին պատրիարքական աթոռին վրայ բազմեցաւ Յովհաննէս Զմիւռնիացին , արդէն ծանօթ թէ Երուսաղէմէն թէ Պոլսոյ փոխանորդութենէն : Սե ցանկ մը պատրաստուած էր 175 անձերու : Եպարքոսին մօտեցաւ և ուղած գոյներովը ներկայացուց կացութիւնը . անորմէ խկոյն հրաման հանել տուաւ ցանկին 40 ականաւոր մարդիկը ձերբակալելու . երեքշաբթի օր մըն էր 1707 ի նոյեմբեր 1 ին , (չին տոմարով հոկտ . 21) : Այդ գիշերը , չորեքշաբթի լոյս առաւօտեան դէմ ժամը 3 լին զինուորներ քահանաներով , պատրիարքն ալ հետերնին , կուգան Կոմիտասի տունը . պատուհանէն Երանելին կը հարցնէ . Ո՞վ կը փնտռէք . — Տէր Կոմիտասը . — Ես եմ : Դուր կը կոտրեն , կը քաշկուտեն քահանան : Երանելոյն եօթը տարեկան մանչ զաւակը դրան առջև կը վազէ լալով . Տէր հայր կը մխիթարէ իր զաւակը . « Որդեակս , մի' լար . ես քեզի Աստուծոյ յանձնեցի . կրնայ ըլլալ որ կրկին գամ քեզի տեսնեմ » : Ահա լի ապտակ մը կ'իջեցնէ Զմիւռնիացին Տէր Կոմիտասի երեսին ու երկու ակոսները կը կոտրէ , ըսելով . « Կարծե՞ս թէ դեռ տուն պիտի վերադառնաս » : Նախատելով կը տանին քահանայի , ըր տունը . ուտել խմել վերջ կուգան և ամէն կերպ զայն կ'անարգեն : Երանելին Քրիստոսի նման բերանը չէր բանար , հապա կ'աղօթէր իր հալածողներուն համար : Առաւօտուն զինքը դատաւորին տարին և յետոյ բանտարկեցին :

ԴԱՏԱՍՏԱՆ

Չորեքշաբթի ցերեկը Եպարքոսին ներկայացուցին ամբաստանութիւնները, որ ասոնք էին: Տ. Կոմիտասը ֆրանկացած է և ուրիշներն ալ ֆրանկ կընէ. լրտես և մատնիչ է տէրութեան. վեստակար է հայ ազգութեան: Եպարքոսը անձամբ հարցաքննեց և հասկեցաւ Երանելոյն անմեղութիւնը. կրկին կրօնական խնդիր մէջ տեղ բերաւ: Տ. Կոմիտաս քաջութեամբ և յստակօրէն կը պատասխանէր: Ներկայ քահանաներն ու ամբօխը պոռացին. վերցուր սա մարդը մէջտեղէն, արժանի է մահուան: Եպարքոսը զայն բանտ վերադարձուց: Միւթթին վէզիրի: պատասխանեց թէ չէ օրէն կրօնքի համար մահուան դատապարտել: Ճարահատ վէզիրը Երանելին Կալաթայի մօլլային խրկեց. հոն ալ այս նոր պատճառը տուին թէ իսլամացած հայերը քրիստոնեայ երկիրներ կը խրկէ: Այս ալ հասկեցաւ Կոմիտասի անմեղութիւնը և ըսաւ. «Անմեղ եմ այս մարդուն արխէնէն, գրչէս արիւն կը հոսի. ձեր վրայ թող իշնայ այս արիւնը»: Ամբօխը գոչեց. «Թող իշնայ մեր և մեր զաւակաց վրայ»: Մօլլայի: թուրութիւնը տեսնելով մեծ գումար մը շողացուցին անոր աչքին: Մօլլան գրեց մահալճիօը (հինգշաբթի 3 Նոյ.): Բանտ վերադառնալուն պէս Երանելին ծունկի եկած պաղատանօք կը խնդրէ որ Յիսուս իրեն ոյժ տայ չարչարանաց բաժակը ըմպելու. բանտարկեալ քահանայ ընկերօջը կը խոստովանի իր բոլոր մեղքերը և կ'ստանայ Ս. Թոշակը

Երանելի Տ. Կոմիտաս դատուորին առջև
(ժամանակին զգեստով, նախասկուրբան տարին նկարուած)

զոր անշուշտ գրպանը պահած տարած էր միւս քահանան. կը քաջալերէ իր ընկերները որոնց, աւա՛ղ, չե՞ծաւմանութիւնը այդ ատեն ուրացաւ հաւատքը և թրքացաւ, թէպէտ վերջը ապաշխարանք ըրաւ: Կոմիտաս շաբաթ օրը (5 Նոյ. 1707), անգամ մը ևս Եպարքոսին առջև հարցաքննուելէ և հաւատքը քաջաբար դաւանելէ վերջ, կը տարուի Պայաղիտի մզկիթին մօտ, Բարմազ-Պարուի հրապարակը: Ճամբան դահճապետին և ծանօթներու կողմանէ կ'առաջարկուի իրեն գոնէ առերեւոյթս իսլամութիւն ընդունիլ և ազատիլ. կը մերժէ. աղօթելով կը հասնի որոշուած տեղը. ձեռքերը կապուած էին, ոտքովը խաչի նշան մը կ'ընէ գետինը ու կը ծնրադրէ. Հաւատամքը կէս ըրած էր, երբ սուրը չողաց զլիւռն վրայ. վարդապոյն արիւնը ներկեց գետինը:

ՆԱՀԱՏԱԿ

Տէրն իսկոյն վաւերացուց Կոմիտասի նահատակ մեռնիլը. անուշ բուրում մը տարածուեցաւ գլխատման վայրը. անջատուած գլուխը կը կրկնէր՝ փառք Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ. երեք ամիսէ ի վեր չորրորդ երկինքը կ'ամպոտէր ընդհուպ և երեք օր տեւական կ'անձրեւէր, սակայն առանց ոռոգելու բացը ձգուած երանելոյն մարմինը. իրիկունը լոյս իջաւ մարմնոյն վրայ, նոյնպէս թաղման օրը: Գլխատման ներկայ բազմութիւնը՝ ամէն ազգէ և կրօնքէ, արտասուածոր քաշուեցաւ այդ վայրէն. քանիներ թաշկինակներն թաթախած էին երանելոյն արեանը մէջ, լաթերէն ու մազերէն կտորներ առած էին. իրենց համար անտա-

րակոյս էր անոր մարտիրոս ըլլալը հաւատքի սիրոյն:

Երրորդ օրը՝ երկուշաբթի, Եպարքոսին արտօնութեամբ, նոյնպէս անխտիր և մազմաթիւ ամբոյն մը, Յոյն բարձրաստիճան կղերով, մարմինը կ'առնեն, անցնելով Գում-Պարուէն, Սամաթիայէն, փառաւոր շքով կը տանին կ'ամփոփեն զայն Պալքըլի հայոց գերեզմանատունը, Կոմիտասի ընտանեկան չիրմին մէջ: Ուխտատեղի եղաւ իր դամբարանը և ոսկրութիւնը պաշտօնապէս հանուելով, 1922 Գեղտեհլեքի 15ին ղետեղուեցան Բերայի Ս. Աստուածածնայ մկրտարանը, Արհի. Նաղլեան Գերապայծառի Առաքելական Այցելուի պաշտօնախարութեան օրով և անոր հրամանով:

Գլխատման վաղորդայնին, եղելութեանը իմացածին պէս, Կղեմնոս ԺԱ. Սրբ. Պապը հրահանգներ կը խրկէր իր Պոլսոյ նուիրակին և ֆրանսական ղեսպանին որ մանրամասն տեղեկութիւններ հաւաքեն: Սակայն Պիոս ԺԱ. Քահանայապետին վերապահուած էր — ազգիս այլապէս տխուր մէկ շրջանին — մխիթարութիւնը Երանելի հռչակելու Տ. Կոմիտասը, այս առթիւ այգքան գորով ցուցնելու հայութեան յաս հանուր աշխարհի, ներկայ տարւոյս Ապրիլ 21 ի և Մայիս 23 ի ճառերուն մէջ, և վերջապէս Յունիս 23 ին, գոհաբանական չքեղ հանգէսը կատարելու Ս. Պետրոսի մէջ. ի ներկայութեան Գերեջանիկ Թերզեան Ս. Պատրիարքի, Պետութեանց ղեսպաններու և անհամար ժողովուրդի:

« Փառք եւ պատիւ սիրելի Հայութեան . . . »:

ՎԵՐՋԱՄԱՆ

Վերջաբանս թող ըլլայ խօսք մը հայրենակից-ներուս, և խօսք մը երանելւոյն:

Հայրենակիցներ, ձեր ամենուզ պատիւն է Տէր Կոմիտասը, ինչ որ ալ եղած ըլլան անցեալին մէջ, այս խնդրոյ մասին, մի քանի կրքոտ անձերու վարմունքը և դիտումնաւոր շփոթութիւնը Կոնֆի եւ Ազգութեան: Ժամանակին հայրենիքը աղատող չքնադիկ կոյս մը, թշնամի Անդղիլացիին ստիպման տակ, ծախուած մի քանի ֆրանսացի եկեղեցականներ խարոյկի դատապարտեցին. բայց հիմա ամբողջ Ֆրանսայի հետ նոյն ինքն անդղիլական Կառավարութիւնն ու Ազգը կը պատուեն Օրլէանի փրկարար և Անդղիլացին վտարող Սրբուհի Ժան տ'Արքը: Բրիտ. զեռպանը (Sir William Tyrrell) պաշտօնապէս ներկայ էր Երզ հարկւրամեակի տօներուն 1929 Մայիս 8 ին: Նոյնպէս անխտիր ամէն հայ պարտի փառաւորել երանելի Տէր Կոմիտասը:

Եւ զու'ն, ո'վ երանելի, օգնութեա'ն հասիր ջրուած ու ինկած խեղճ հայ ազգիդ. փրկէ' ազգիդ բեկորներուն կեանքն ու հաւատքը: Սրտիս խորէն կ'աղաչեմ քեզի. ազատէ' կաշկանդումէ Էջմիածինը, փայլեցու'ր ցմիշտ Վենետիկն ու Վիէննան, ծաղկեցու'ր Զմմառն ու Սև լեռը, երուսաղէմն ու Սուրիան, պահէ' պահպանէ' Հայ եկեղեցւոյ Նուիրապետութիւնը: Ո'վ երանելի, անուշիկ ձայնով մի' դադրիր կրկնելէ.

Ամենասուրբ Երուդոթիւն,

Տու'ր աշխարհիս խաղաղութիւն.

Ազգիս հայոց սէր միութիւն.

Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա:

Տ Ա Պ Ա Ն Ա Գ Ի Բ

Տ Է Ր Կ Ո Մ Ի Տ Ա Ս Ի

Տապան տենչալի առն բեմական,
երեցու մեծի՝ տոհմին փեռմութեան,
Քաղաքաւ բնիկ լինին բեռնանդեան
Կոմիտաս արգոյ անուն վարսամեան:
Հասակ ուղղաբեր՝ զիմօք զուարթուն
Լեզուաւ գերապան՝ մրտօք իմաստուն
Տաղրս յօրինեաց տողիւ փաղփաղուն
Կոմիտաս արգոյ բանաստեղծ ներհուն:
Անրօգիւտ վարուց մարմնով վերբերիչ
Մրկրբաւալ ի խաջ՝ բաժանին արբիչ
Զմահ իւր արեամբ յառաջմէ պատմիչ
Կոմիտաս արգոյ ախոյեան վանիչ:
Վասըն հաւատոյ մասնեցաւ պետաց
Կատարարեցաւ յիւր մահապարտաց.
Զարեան իւր ծորան ի վրձովն խնդրեաց:
Կոմիտաս արգոյ՝ քաւիչ լուսազգեաց:
Ի Պարմախափուն առ Պալազիտաւ
Դեմեարեայ տօնին գըլուխ իւր հատաւ
Երկուշաբթի այս տապան եղաւ
Կոմիտաս արգոյ՝ վրկայ հըռչակաւ:
Յուցակք հրրաշնջ բաղմացան թուով
Զորոց վրկայէ ուխտաւորաց ծով.
Հասեալ հանապաղ բզարոյն չիմով
Կոմիտաս արգոյ՝ վրկալ մեծագով:
Եղեւ կատարումն յամին Քրիստոսի
Հաղար եօթնհարիւր՝ եօթներորդի
Զուխտ եկացն բնեալ բնդ քույր տաղորդի
Կոմիտաս վրկայ լուսոյն նախորդի:
Թիւն հայոց էր ձԱՌԵԼԻ
Քրտան և հինգ հոկտեմբերի:

ՀՀ Ազգային գրադարաւ

NL0173552

1-0

Երանելոյն Կոմիսսայ եւ բիւրաւոր նահասակաց
արիւնովը ոռոգուած Հայութիւնը,
վերսին ծաղկեցու՛ր, ո՛վ Տէր :

